

مواد مخدر، زندان و راه‌های پیشگیری

نادر حانمی

کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، پژوهشگر و مدرس دانشگاه

مقدمه

از جمله مصایب جهان امروز که سلامت میلیون‌ها انسان را به شدت تهدید می‌کند، اعتیاد به مواد مخدر است. این پدیده را بدان سبب بلای خانمان‌سوز می‌نامند که ویژگی‌های حاصل آن زمینه سقوط بسیاری از ارزش‌ها و معیارهای اخلاقی می‌گردد و سلامت جامعه را به مخاطره می‌اندازد و این عادت جانکاه هر سال قربانیان بی‌شماری را به آغوش سرد خاک می‌کشد.

از چند منظر می‌توان به پدیده اعتیاد نگریست که در این زمینه روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و جرم‌شناسان با دیدگاه‌های متفاوت بر نظریات مختلفی درباره اعتیاد و عوامل موثر بر آن تاکید دارند. برخی معتقدند اعتیاد یک بیماری فردی است. فرد به علل مختلف ناکامی‌ها و شکست‌ها، تنها راه‌حل را در پناه بردن به مواد مخدر می‌داند و پس از چندی به این مواد معتاد می‌گردد و همین باعث تباهی میلیون‌ها سلول

اشاره

این مقاله سعی در کنکاش موضوع مورد مطالعه خود یعنی مواد مخدر، زندان و راه‌های پیشگیری دارد. اینکه زندان چقدر می‌تواند در جهت پیشگیری، درمان و بازپروری معتادان مفید و موثر باشد. نگارنده در علل گرایش به مواد مخدر سهم بیشتر را برای علل اجتماعی قایل است و مصرف مواد مخدر توسط معتادان را به عنوان یک رفتار اجتماعی در نظر می‌گیرد. با این توضیح که در اثر از بین رفتن پایگاه‌های اجتماعی و پدید آمدن نابسامانی‌های اجتماعی، ناراحتی‌هایی تولید می‌شود که شخص برای تحمل آنها روی به اعتیاد به مواد مخدر می‌آورد. با چنین توضیحی وظیفه زندان در جهت درمان چنین نابسامانی‌های اجتماعی چقدر می‌تواند مفید واقع شود. آیا زندان فقط به خود شخص معتاد می‌نگرد و هدفش بازپروری می‌باشد یا کمی فراتر به قضیه می‌نگرد و در جهت پیشگیری اصولی، نابسامانی‌های اجتماعی را نیز در نظر می‌گیرد. محیط زندان چگونه می‌تواند محیطی را برای معتادین به وجود آورد که علاوه بر درمان و پیشگیری و بازپروری سایر ارزش‌های انسانی را نیز نهادینه نماید. نگارنده در متن این بررسی به موارد فوق پرداخته است.

واژگان کلیدی

مواد مخدر، اعتیاد، پیشگیری، زندان، بازپروری، آسیب اجتماعی

مغزی می‌گردد. بنابراین نظریه اعتیاد ذاتاً یک بیمار فردی است که می‌تواند در جوامع مختلف آثار و تبعات اجتماعی، فرهنگی نیز داشته باشد.

نظریه دیگری اعتیاد را نوعی جرم تلقی می‌کند. معتاد مانند منحرفان دیگر مجرم است و باید به علت همین جرم متحمل مجازات و زندان شود.

اما از دیدگاه جامعه‌شناسان و خصوصاً جامعه‌شناسان انحرافات، اعتیاد یک بیماری اجتماعی است که عوارض جسمی و روانی نیز دارد. از آنجا که اعتیاد منجر به انحرافات فراوانی در جامعه می‌شود، فرد معتاد احتمالاً خانواده‌اش را به جرم و انحراف سوق می‌دهد و برای خود و خانواده‌اش هزینه‌های فراوان مادی، اجتماعی و حیثیتی دارد.

همچنین تغییرات روانی در فرد به وجود آورده و وی را دچار حالت آنومیک نموده و از مشارکت اجتماعی باز می‌دارد و خرید و فروش آن در جامعه نیز نوعی انحراف اجتماعی و اقتصادی محسوب می‌شود.

می‌توان این پدیده را نوعی مساله اجتماعی در نظر گرفت. البته از منشاء اجتماعی آن نیز نباید غافل شد چرا که به عقیده بسیاری از محققان منشا اصلی اعتیاد در جامعه و شرایط آن نهفته است. آمارهای منتشره از سازمان‌های بین‌المللی به خصوص سازمان بهداشت جهانی کمیته جهانی کنترل مواد مخدر و سازمان یونسکو حاکی از افزایش فزاینده مصرف این مواد در سطح جهان دارد و تنها تفاوت موجود بین کشورها در الگوی مصرف آنهاست. بدیهی است که گسترش این روند تیشه بر ریشه بنیادهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی یک جامعه می‌زند و در نهایت آن را به انحطاط می‌کشد. امروزه این مساله چنان خودنمایی می‌کند که هیچ کشوری نمی‌تواند خود را کاملاً از آن مصون بداند. کشور ایران به دلیل قرار گرفتن در جوار هلال طلایی و ژئوپولیتیک بودن منطقه رشد نامتوازن اقتصادی، نابرابری اجتماعی، بیکاری، مهاجرت، زمینه‌های تاریخی و فرهنگی، بالا بودن نسبت نیروی جوان به گروه‌های سنی دیگر، با رشد و گسترش این معضل مواجه است.

از نظر نگارنده اعتیاد خطر بیشتری نسبت به انحرافات دیگر برای جامعه در بر دارد، زیرا آثار هر یک از جرایم با وقوع آن خاتمه یافته و یا عواقب آن تا مدت کمی و در محیطی محدود دوام می‌یابد.

نه تنها اعتیاد به مواد مخدر که می‌توان گفت یک پدیده مجرمانه است که فساد و تباهی به دنبال دارد، بلکه اعتیاد آغازگر ارتکاب جرایم دیگر و در واقع به صورت یک علت جرم‌زا در می‌آید.

زندان به عنوان محل نگهداری و مراقبت مجرمان براساس قوانین و مقررات مربوطه است. در نگهداری محکومان آنچه که بیشتر از هر چیزی اهمیت خواهد داشت حفظ سلامت جسمانی و تامین نیازمندی‌های اولیه محکومان می‌باشد.

معتادینی که در زندان به سر می‌برند باید آن محل

در یک ساز و کار آموزشی اداره شود و هر زندان به سان مدرسه‌ای یا دانشگاهی تلقی گردد که خروج از آن به معنای افزایش توانمندی‌های روحی و اجتماعی و بهبود رفتار برای هر معتاد می‌باشد.

◆ بیان مساله

اعتیاد به مواد مخدر پدیده‌ای است که از زمان‌های دور در جوامع مختلف بشری وجود داشته و در حال حاضر نیز به موازات پیشرفت‌های علمی و افزایش غیرقابل سطح شعور و آگاهی مردم همچنان در حال گسترش می‌باشد. و هر ساله افراد زیادی را به دام خود می‌اندازد. اگر اعتیاد پدیده‌ای مخرب تلقی می‌گردد به این دلیل است که در کمین محو و نابودی گرانمایه‌ترین و پر ارزش‌ترین سرمایه جوامع انسانی یعنی جوانان نشسته و آنان را در چنگال عوارض سوء خود گرفتار می‌کند. محققین پس از بررسی و مطالعات زیادی دریافتند که تنها یک عامل موجب به وجود آمدن اعتیاد نیست بلکه عوامل متعددی چون فردی، زیستی، شخصیتی، روانی، اجتماعی، سیاسی و عوامل پیچیده دیگری دست در دست هم فرد را به طرف مواد مخدر سوق می‌دهد.

پیشگیری از اعتیاد همچون پیشگیری از اغلب ناسازگاری‌های اجتماعی مستلزم بازنگری در اغلب عادات تربیتی امروز است و همچنین از راه‌های دیگر پیشگیری بالا بردن سطح دانش و آگاهی جوانان در مورد مواد مخدر و مشکلات ناشی از آن می‌باشد.

حال اگر شخصی به خاطر اعتیاد به مواد مخدر و قاچاق آن به زندان افتاد چگونه باید اقدامات تربیتی و تامینی زندان فرد معتاد به مواد مخدر را اصلاح و بازپروری کند؟ آیا اصلاح و تربیت که شعار اصلی سازمان زندان‌ها و اقدامات تامینی و تربیتی کشور است روش خاص اصلاحی و تربیتی برای درمان چنین اشخاصی دارد؟ و چقدر موفق بوده است؟

◆ اهمیت مساله

اعتیاد به مواد مخدر از دیدگاه اندیشمندان اجتماعی یک آسیب اجتماعی تلقی می‌شود از آن بابت که اعتیاد در تعهدات اجتماعی افراد اثر می‌گذارد. سلامت فرد و اجتماع را به خطر می‌اندازد. موجبات انحطاط روانی و اخلاقی را فراهم می‌آورد، حالت پرخاشگری به افراد می‌دهد و حتی در مواردی اعتیاد چون الکلیسم فرد را به دیوانه‌ای خطرناک تبدیل می‌کند به طوری که ممکن است به خود و دیگران آسیب برساند.

اعتیاد به مواد مخدر پدیده‌ای جدید و خاص زندگی مدرن است چرا که مصرف مواد مخدر اگر در گذشته وجود داشته است به عنوان اعتیاد یا انحراف شناخته نمی‌شد. اما با گسترش فرهنگ مدرن ارزش‌ها و هنجارهای مدرن نز رواج یافته و کنش‌ها و رفتارهایی چون اعتیاد به مواد مخدر متعارض با هنجارها تلقی شده. جدا از این مسایل اعتیاد

پدیده‌های آشنا برای هر ایرانی است. روزانه دو هزار کیلو از انواع مواد مخدر در کشور ما مصرف می‌شود و سالانه صد و سی تن از این مواد کشف و ضبط می‌شود. با این وجود ایران تبدیل به معبر ترانزیتی برای مواد مخدر شده است. جوانان به طور بالقوه در معرض اعتیاد به مواد مخدر هستند و افراد بسیاری نیز برای کسب درآمد به تجارت مواد مخدر می‌پردازند. بنابراین اعتیاد به مواد مخدر از مسایل و معضلات اجتماعی عصر حاضر خصوصاً در کشورهایمانند کشور ما با شرایط جوان و شرایط جغرافیایی خاص خود می‌باشد.

فرد معتاد به علت اینکه پا را فراتر از هنجارها و ارزش‌های اجتماعی گذاشته منحرف تلقی می‌شود و در صورت دستگیری روانه زندان می‌شود. در چنین محیطی سعی بر این است که مددکاران و زندانبانان با روش‌های اصلاحی و تربیتی و بازپروری به آنان مدد رسانند و سالم به جامعه تحویل دهند. تا دوباره آلوده به مواد مخدر نشوند و به نوعی راه پیشگیری در پیش گیرند. چرا که از بهترین راه‌حل‌های هر نوع انحراف و کج‌روی پیشگیری است. در مورد این بلای خانمان‌سوز نیز پیشگیری مهمترین و اصلی‌ترین روش برای اصلاح معتادان است.

اهمیت توجه به اعتیاد به مواد مخدر تا بدانجا است که باید متوجه شد که در جامعه ما اعتیاد از مرکز مساله و پدیده اجتماعی گذشته، تنها به عنوان یک انحراف نیز نباید تلقی کرد، اعتیاد بحران اجتماعی برای ایران است که اگر به آن رسیدگی نشود انواع و اقسام انحرافات، بیماری‌ها و مشکلات اجتماعی را در آینده‌ای نزدیک به دنبال خواهد داشت و زندان به عنوان اصلی‌ترین و مهم‌ترین مکان برای بازپروری معتادین دستگیرشده در جهت بازگشت سعادت‌مندان آنان به جامعه می‌باشد. اهمیت توجه به زندان تا بدانجا است که اگر اصلاحات و شیوه‌های تربیتی درستی اعمال نشود چه بسا که آتش مواد مخدر تمام جامعه را خواهد سوزاند.

اهداف بررسی

می‌دانیم که بشر فی‌نفسه دارای احترام بوده و به صرف انسان بودن، هرکس مستحق احترام و تکریم است. بدین جهت حتی چنانچه انسان مرتکب جرم شود و موجبات توقیف قانونی خودش را فراهم آورد و زندانی گردد نباید مورد هتک حرمت قرار گیرد، چه، همانطور که گفته شد بشر دارای احترام است و هرکس نیز مرتکب تخلف و بزهی شد، فقط مجازات همان بزه را باید بر او بار کرد و نه بیشتر از آن، این است که اصل ۳۹ قانون اساسی در این مورد مقرر می‌دارد: هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.

با در نظر گرفتن این مطلب فوق باید اذعان داشت که معتادان به مواد مخدر در زندان‌ها به سر می‌برند، باید تلاش بر این شود که از آنان انسان‌های دیگری ساخته شود

و از دوباره افتادن آنان در منجلاب اعتیاد بعد از آزادی پیشگیری نمود. در هر حال قصد نگارنده بر این است چگونگی روابط بین اعتیاد به مواد مخدر، زندان و پیشگیری را روشن نماید و نشان دهد که سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی از چه طریقی بهتر می‌تواند به اصلاح معتادین و بازپروری آنان در جهت بازگشت سعادت‌مندان به جامعه بپردازد و نهایتاً اقدامات اساسی در جهت پیشگیری بعد از درمان آنان انجام دهد.

اعتیاد در تعهدات اجتماعی افراد اثر می‌گذارد. سلامت فرد و اجتماع را به خطر می‌اندازد. موجبات انحطاط روانی و اخلاقی را فراهم می‌آورد، حالت پرخاشگری به افراد می‌دهد و حتی در مواردی اعتیاد چون الکلیسم فرد را به دیوانه‌ای خطرناک تبدیل می‌کند به طوری که ممکن است به خود و دیگران آسیب برساند

تجزیه و تحلیل جستار مواد مخدر، زندان و راه‌های پیشگیری

نگارنده در این قسمت به بررسی مفهوم مواد مخدر و انواع آن و نگرش‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی به این پدیده دارد و همچنین، سعی دارد موضوع مورد بررسی را به صورت ساختاری تحلیل نماید.

فرد معتاد به علت ویژگی‌های ظاهری و رفتاری از همان ابتدا در معرض اتهام‌های گوناگون قرار دارد و انواع مختلف برچسب‌ها به چنین فردی در جامعه زده می‌شود. از طرف دیگر برخوردهای نابجای اطرافیان و اعضای خانواده نه تنها گاهی از کار معتاد به مواد مخدر نمی‌گشاید بلکه به نوعی به نوبه خود موجبات گریز فرد از محیط خانواده و اجتماع و تنیده شدن تار تنهایی بر وجود او را فراهم می‌کند. نگارنده سعی دارد جایگاه زندان را در جهت رفع این مساله روشن سازد و از طرف دیگر راه‌های پیشگیری از مصرف مواد مخدر توسط معتادین در زندان را به صورت کاربردی روشن سازد. اما چارچوب نظری که نگارنده از طریق آن به این پدیده نگریسته است، متشکل از الگوهای تبیینی روان‌شناسی و جامعه‌شناسی می‌باشد همچون:

- ۱- نظریه ناهماهنگی در سازمان اجتماعی
 - ۲- نظریه انحراف از هنجارها
 - ۳- نظریه ستیز ارزش‌ها
 - ۴- نظریه فریمان
 - ۵- نظریه کلمن
 - ۶- نظریه آتومی
 - ۷- نظریه نظارت اجتماعی
- که تمام نظریه‌های فوق به نوعی به راه‌های پیشگیری

از مواد مخدر اشاراتی دارد که در متن مقاله به بررسی این نظریه‌ها اشاره می‌شود.

از نظر نگارنده توجه به مراحل اعتیاد به مواد مخدر می‌تواند راه‌گشای حل مساله باشد. اعتیاد به هر شکلی که باشد معمولاً طی یک دوره سه مرحله‌ای انجام می‌گیرد:

- ۱- مرحله آشنایی ۲- مرحله میل به افزایش مواد و ۳- مرحله بیماری که در رابطه با موضوع مورد بررسی یعنی مواد مخدر، زندان و راه‌های پیشگیری این مراحل دقیقاً باید مدنظر قرار گیرد. همچنین نگارنده با تاکید بر مقوله حبس‌زدایی به بررسی فونکسیون‌های زندان و تعاریف مربوط به آن پرداخته است و در ادامه به مقوله فرهنگ زندان اشاراتی نموده است. مقوله پیشگیری از مفاهیم کلیدی این پژوهش می‌باشد. اینکه اهداف پیشگیری چیست؟ و در زندان چگونه می‌توان آن را اعمال کرد. در این اثر پیشگیری در ۳ سطح اولیه، ثانویه و ثالث مطرح شده و در هر کدام از این سطوح به تجزیه و تحلیل پرداخته شده است.

همانگونه که در ابتدای این جستار آورده شد کارکرد زندان باید به صورت کامل و همه‌جانبه مطرح شود. آیا زندان مکانی برای مجازات است یا تربیت و یا اینکه هر دو مورد آن و این دو هدف چگونه می‌تواند راه‌هایی را جهت پیشگیری از مواد مخدر و استعمال آن در داخل زندان ارایه دهد. که نگارنده به بحث و بررسی پرداخته است.

◆ راهکارها و پیشنهادات

با توجه به نگرش سیستمی و رویکرد نوین به پدیده مصرف مواد مخدر به عنوان یک مساله بحران‌زای اجتماعی به نظر می‌رسد که برنامه‌ها و طرح‌های مبارزه با مواد مخدر بایستی در راستای جامع‌نگری و برنامه‌ریزی همه‌جانبه جهت‌گیری نمود. در غیر این صورت مساله گرایش به مواد مخدر همچنان بحران‌زا خواهد بود.

هدف این مقاله بیان این نکته نظر است که چگونه با جامع‌نگری و برنامه‌ریزی با توجه به ابعاد مساله شیوه‌های اصولی پیشگیری از مصرف مواد مخدر را در زندان عملیاتی نمود.

از نگارنده در جهت مبارزه با این پدیده شوم (مواد مخدر) و به منظور نیل به اهداف زندان که همان اصلاح و تربیت می‌باشد، راهبردهای زیر می‌تواند گام‌هایی موثر در جهت پیشگیری از گرایش به مواد مخدر باشد:

۱- ایجاد مراکز مشاوره و راهنمایی برای مددجویان در زمینه مواد مخدر

۲- استفاده از وسایل ارتباط جمعی (نشریات و مطبوعات) در جهت پیشگیری

۳- برگزاری کلاس‌های آموزشی و دوره‌های متعدد آشنایی با اثرات مواد مخدر توسط افراد صاحب فن در این زمینه

۴- ایجاد و توسعه زمینه‌های اشتغال و حرفه‌آموزی در داخل زندان‌ها و پر کردن اوقات فراغت مددجویان از این

طریق

۵- توسعه و ایجاد فضاهای فرهنگی، هنری و ورزشی و

... برای مددجویان در داخل زندان

۶- تقویت بنیه معنوی مددجویان از طریق برگزاری کلاس‌های عقیدتی، آموزشی

۷- آموزش انتقال مهارت‌های اجتماعی و زندگی توسط متخصصین روان‌شناسی و جامعه‌شناسی به مددجویان

۸- نظارت و کنترل اصولی و همه‌جانبه توسط مسئولین امر در جهت جلوگیری از گرایش زندانیان به مواد مخدر

۹- مشارکت دادن مددجویان در جهت معالجه و درمان سایر معنادین

۱۰- گسترش فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در زندان بین مددجویان به خصوص مجرمان معناد

۱۱- پیاده کردن و نهادینه سازی ورزش و تحرکات بدنی به خصوص ورزش صبحگاهی در بین مددجویان و

برگزاری مسابقات مختلف ورزشی و همچنین کلاس‌های ورزشی توسط مربیان

۱۲- واگذاری معنادین به مواد مخدر جهت درمان به سایر مراکز درمانی بیرون از زندان

۱۳- تشکیل شورا یا ستاد تخصصی پیشگیری در داخل زندان و ایجاد نوآوری در این زمینه و ...

◆ نتیجه‌گیری

هدف اصلی این مقاله در حقیقت چگونگی پیشگیری از مواد مخدر در زندان می‌باشد. زندان در این فرآیند اصلاحی با موجودی به نام معتاد درگیر است. و برای همین با توجه به اصول زندانبانی سعی در معالجه و بازپروری چنین مددجویانی دارد و از طرف دیگر سعی بر این دارد که معنادان را به عنوان انسان‌های سالم تحویل جامعه دهد. حال باید پرسید چقدر زندان در پیشگیری از مواد مخدر سهیم بوده است.

پیشگیری از اعتیاد همچون پیشگیری از اغلب ناسازگاری‌های اجتماعی مستلزم بازنگری در اغلب عادات تربیتی امروز است که با نوآوری در زمینه پیشگیری از استعمال مواد مخدر در زندان می‌توان گام‌های مثبت برداشت.

نگارنده در این اثر تاکید دارد نشان دهد که از چه راه‌هایی می‌توان در زمینه پیشگیری در این مقوله موفق شد. برای همین مطالعات تفسیرگرایانه را در اولویت کار خود قرار می‌دهد که در متن اصلی مقاله به آن اشاره گردیده است. و در پایان به این موضوع اشاره گردیده که چه رابطه‌ای بین مواد مخدر، زندان و راه‌های پیشگیری و حبس‌زدایی وجود دارد و پیشگیری چه کمکی به مقوله حبس‌زدایی و کاهش جمعیت کیفری می‌کند و نهایتاً نگارنده به ارایه راهکار و پیشنهاد در این زمینه پرداخته است.

منابع در دفتر نشریه موجود می‌باشد.